

ФРАЗЕОЛОГІЧНА НОМІНАЦІЯ ВІКУ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ФАКТОР

О.М. Тарнавська

У статті розглядаються шляхи перекладу фразеологічних одиниць, що позначають вік. Поняття “вік” трактується як категорія часу і є прикладом реалізації функцій розподілу та відрахування. Фразеологічні образи формуються через асоціації з різними “показниками часу” – концептами, що корелюють з віковими періодами.

Метою даної статті є виявити особливості перекладу англійських фразеологічних одиниць, що позначають вік (ФОВ).

Незважаючи на значну кількість досліджень, які присвячені проблемам перекладу фразеологізмів (Кузьмін 1977, Федоров 1983, Корунець 1986, Комісаров 1990, Олікова 2000, Казакова 2003, Newmark 1988 та ін.), розгляд шляхів перекладу англійських фразеологічних одиниць, що позначають вік, носить переважно факультативний та периферійний характер. Це і зумовило актуальність даної статті.

Матеріалом дослідження є 118 англійських фразеологічних одиниць, що позначають вік, дібраних методом частотної виборки з Англо-російського фразеологічного словника (під ред. Куніна О.В.) та Фразеологічного російсько-англійського словника (під ред. Гуревича В.В., Дозорця Ж.О.).

Фразеологізми, або зв'язні, сталі словосполучення, як правило, мають частково або повністю переносне значення. Основною особливістю фразеологізмів є невідповідність плану змісту планові вираження, що й визначає специфіку перекладу фразеологічних одиниць. Ця специфіка спричиняє як практичні труднощі, так і теоретичний інтерес: вона пов'язана з різницею смислових та стилістичних функцій, які в різних мовах виконують слова однакового істотного значення, та з різницею сполучень, в які вступають ці слова в різних мовах. Можна сказати, що саме при перекладі відкривається притаманна даній мові специфіка словосполучень. Щоб досягти адекватності та ідеомаічності перекладу [4,83], потрібно зважати не тільки на невідповідність фразеологізмів мови оригіналу (МО) та мови перекладу (МП) за своїм лексичним складом та різним ступенем образності, а й на різницю в нормах сполучуваності цих мов.

Урахування вищезазначених факторів та вибір відповідного способу перекладу – за допомогою абсолютного еквівалента (*absolute equivalent*), ідентичної фразеологічної одиниці (*near equivalent*), аналогічної фразеологічної одиниці, яка має спільне значення, але побудована на іншій образній основі, (*genuine phraseological analogies*), приблизного аналогу (*approximate analogies*), перекладу-пояснення (*descriptive translating*) [5,88] – забезпечує більшу емоційність висловлювання/тексту МП, надає йому виразності, певним чином спрямовує естетичне сприйняття, забезпечує ті чи інші культурні асоціації.

Вік розглядається як основне поняття часової структури особистості, воно походить від часу і є однією з основ його відображення. У зарубіжній лінгвістиці поняття “вік” давно вже вийшло за рамки дослідження вікових особливостей комунікантів з позицій раннього онтогенезу дитячого мовлення. Це явище трактується як психолінгвістичний, соціолінгвістичний та прагмалінгвістичний феномен [див. 1,5]. Однак, існує точка зору, що “вік” – це інтралінгвістичний феномен, тобто є семантичною категорією. Віковий концепт дозволяє дослідити ширше коло питань і по-новому оцінити феномен віку.

На відміну від вираження віку як форми лінійного часу універсальність фразеологічного відображення категорії “вік” співзвучна тлумаченню цього явища як багатогранного системного феномену, що має комплексний характер взаємозв'язку біологічних констант та соціально-історичного середовища. Основна інформація, яку відображає ФОВ, міститься в первинних концептах “дитинство”, “юність”,

“молодість”, “старість”, “дитина”, “підліток”, “старий” та ін., що лежать в основі фразеологічних образів.

Логіко-семантичний аналіз із залученням авторитетних лексикографічних джерел [2;3] дозволив виділити універсальне та національно-специфічне у фразеологічних образах, визначити сітку концептуально-мовних полів, що актуалізують категорію “вік” та виявити найбільш ефективні шляхи перекладу ФОВ.

Аналіз ФОВ показав, що біологічний аспект віку досить широко представлений у фразеологічному фонді англійської мови. Вік, як мірило тривалості людського життя, виконує подвійну функцію – розподілу та відрахування. Перша знаходить своє відображення в класифікації ФОВ за віковою періодизацією. Виділяються ФОВ, що позначають дитинство (*nursery days*), юність (*to be in one's teens*), молодість (*green years*), зрілість (*coming of age*) і старість (*old age, at a ripe age*), що відповідає даним енциклопедії Britannica (дитинство – до 12 років, підлітковий вік – 13-18 років, молодість – 19-35 років, зрілість – 35-55 років; похилий вік не виділяється, а межує з старістю, яка офіційно рахується з 65 років) [6,917].

Відрахування тривалості життя через значення англійських ФОВ здійснюється завдяки наявності в них компонентів-термінів, що позначають одиниці хронологічного часу –

days, years (salad days, cap and feather days, early years, later years, tender years),

age (critical age, hoary age, plastic age, age of ignorance, age of indiscretion, age of consent),

time/period of life (golden time of life, the last pen-time of life, an after period of life).

Такі ФОВ втрачають свою конкретність і в рамках фразеологічного значення набирають загального значення, в силу чого в даній ФОВ на перше місце виходять додаткові характеристики, що виражають “якість” віку. У функції відрахування виступають ФОВ з компонентами-чисельниками, які вказують на точний вік – *rising twelve, sweet sixteen, on the sunny side of thirty*.

Біологічний аспект віку знаходить своє відображення у перекладі фразеологізмів такого типу. Кількісне співвідношення показує, що більшість ФОВ цієї групи перекладається за допомогою абсолютного семантичного еквівалента в МП. Вибір відповідника зумовлений як значенням ФОВ, так і стилем речення/тексту, в якому вона вживається. Складові ФОВ створюють фразеологічний образ, виражають експресивність та передають конотативне значення: *critical age* – критичний вік; *later years* – пізній вік; *tender years* – ніжний вік; *sweet sixteens* – солодкі шістнадцять.

Значення певної кількості ФОВ у МО може передаватись через ідентичну ФОВ у МП. На відміну від абсолютного еквіваленту такі ФОВ базуються на різній вербально-образній основі. Заміна одного з елементів ФОВ або введення додаткового слова спричиняє додаткові труднощі як з логічних причин, так і з лексичних причин (різна сполучуваність): *hoary age* – поважний вік; *salad days* – пора зеленої юності; *age of ignorance* – вік нерозсудливих вчинків; *golden time of life* – золотий вік.

Стилістичний ефект заміни/ введення компонентів ФОВ базується на несподіванці: чим вищий ступінь несподіванки, тим сильніша експресивність. Це створює новий та виразний стилістичний прийом.

Якщо в МП існує декілька семантично ідентичних ФОВ, то вибір найбільш вдалого варіанту перекладу залежить не тільки від семантичної близькості ФОВ, а й від подібності базових фразеологічних образів та експресивності: *to be in one's dotage, to become senile, to enter one's second childhood* – впадати в дитинство.

Усі типи стійких словосполучень існують у мові вже в готовому вигляді, а не створюються по-новому кожен раз. Вони використовуються для додаткової експресивності мовлення, однак від частого вживання можуть “стирати” свою виразність. Часто такі ФОВ наводяться автором частково, їх передбачуваність настільки велика, що не спотворює фразеологічний образ: *little pitcher* (від прислів'я: *little pitchers have long ears*) – маленька дитина, що любить підслуховувати розмови дорослих.

Значення певної кількості ФОВ передається тільки за допомогою перекладу-пояснення. Залежно від складності значення в МО такі ФОВ діляться на дві групи:

1) ФОВ, що перекладаються одним окремим словом:

nursery days – дитинство;
green years – молодість;
coming of age – зрілість;
early years – юність;
age of consent – повноліття;
old age – старість.

Вживання одного окремого слова в МП замість словосполучення в МО є характерним для української мови. Як результат – невідповідність у якості фразеологічних образів та їх експресивність.

2) ФОВ, які базуються на національно-специфічних поняттях:

lawful age – повноліття, вік з якого настає юридична відповідальність;
to be in one's teens – бути віком від 13 до 18 років.

Як зазначалося вище, англійські фразеологізми широко відображають не тільки біологічний, а й соціальний компонент понятійної категорії “вік”. Просуваючись щаблями онтогенезу, людина проходить від біологічного впорядкування часу до соціального, перетворюючись в особистість – елемент соціальної системи. Приналежність окремих фрагментів і реалій соціальної дійсності до певних періодів життя людини обумовлює їх функцію соціальних “показчиків часу” в семантиці ФОВ.

Процес соціалізації починається з перших днів життя дитини і постійно ускладнюється. Предмети та люди, що оточують дитину, несуть у собі певне соціальне навантаження. У семантиці англійських ФОВ “показчиками часу” є: колиска (*in the cradle*), дитяча кімната (*nursery days*), предмети кормління (*from bottle up*), рідні та близькі люди (*at mother's knees, at nurse, at the breast*), дитячий одяг (*in long clothes, in pantelettes*).

Нечисельну групу складають ФОВ, що характеризують поведінку дітей в сім'ї та суспільстві: *holy terror, young Tartar* – “важка” дитина, капризун (в англійській мові *Tartar* – “татарин, татарський” асоціюється з диким, неприємним характером людини).

Рідше зустрічаються ФОВ, що передають позитивні характеристики дитини:

old pie – слухняна дитина (приємний як пиріг, компонент *old* додає ніжності).

Окрему групу становлять ФОВ, що виражають відношення до дитини, її роль в сім'ї та суспільстві: *the pledge of love* – дитина порівнюється із заставою, що є основою домовленості між батьками; *olive branch* – дитина порівнюється з гілочкою оливи – символом миру.

Протилежний ефект справляють ФОВ, що позначають позашлюбну дитину. Переклад фразеологізмів цього класу зумовлено тим, що значення даних ФОВ пов'язано з віруваннями, які формують евфемістичні розмовні кліше, націлені на відхилення від називання конкретних фактів. Пояснення ФОВ *by left hand* пов'язано з вірою в те, що правою рукою роблять законні справи, а ліва символізує беззаконня та служіння злу. ФОВ *natural child* характеризує дитину не як частку сім'ї (соціальну істоту), а як частку природи (біологічна істота), виносячи її за рамки закону.

Кожен новий період часу супроводжується підвищенням значущості соціальних факторів у житті людини за рахунок засвоєння нею складних соціальних взаємозв'язків. Арсенал “показчиків часу” ФОВ, що позначають юність і молодість, складає одну групу, тому що ці вікові періоди межують і наділені однаковими соціальними характеристиками.

Переклад ФОВ, що належать до цієї групи, здійснюється за допомогою перекладу-пояснень, оскільки ФОВ мають національну специфіку:

age of discretion – вік юридичної відповідальності за свої вчинки (в Англії з 14 років);
come of age, full age – повноліття (в Англії з 14 років);
lawful age, legal age – юридично відповідальний рік (в Англії з 18 років);

marriageable age, age of consent – юридичний вік вступу в шлюб (в Англії з 16-18 років).

voting age – вік участі у виборах (в Англії з 18 років);

Ряд фразеологізмів називають юність та молодість у зв'язку з приналежністю до певної професії/роду занять і перекладаються за допомогою аналога (а) або ідентичної ФОВ (в): (а) *printer's devil* – хлопчик або підліток-посильний в типографії (порівняння з дияволом характеризує його роботу як постійний швидкий рух, пов'язаний з чисельними дорученнями); (в) *boy in buttons* – хлопчик або підліток-ліфтер (в основі метонімічне переосмислення: зовнішній вигляд ліфтера уніформа з гудзиками та кнопки- "гудзики" ліфта).

У деяких фразеологічних одиницях характеристика зовнішності сполучається з інформацією про приналежність молодих людей до певного прошарку суспільства. В основному, це представники бомонду та діти із заможних сімей:

young blade – денді, представник бомонду, молода людина, що проводить весь свій час в розвагах (порівняння молоді людини з лезом надає "відточеності" його зовнішності);

young spark – денді, представник бомонду (порівняння молоді людини з іскрою створює ефект блиску та лоску його зовнішності).

У своїй більшості англійські ФОВ характеризують негативну поведінку і психологічні особливості молодих людей і підлітків: *hot baby, jail bait, golden girl, higher kicker* – молода дівчина з легковажною і розв'язною поведінкою.

У значеннях компонентів деяких ФОВ акцентується увага на недостатньому досвіді молодих людей, що передається при перекладі за допомогою підсилення значення: *young innocent* – молодий і недосвідчений; *callow youth* – зелений молодик; *young punk* – трутень (відсутність суспільної користі у зв'язку з недостатнім досвідом).

У характеристиці завершального ступеню онтогенезу ФОВ переважають соціальні індикатори віку, які вказують на відхід людей похилого віку від активного суспільного життя та соціально значущих ролей. Ряд ФОВ характеризують старість як пенсійний вік (*pensionable age*). Цікавим є порівняння факту виходу на пенсію з механічними діями, що показують перехід об'єкта з одного стану в другий: *to be laid down* – бути у відставці, *to be turned off* – бути на пенсії ("виключатися" з активного життя), *to be handed over/ to hand over* – бути на пенсії ("передавати" від військ. "здаватися").

Більшість найменувань старості спрямовано на те, щоб завуалювати негативні емоції, пов'язані з цим періодом життя, за рахунок образного переосмислення даних понять: *in the evening of life* – надвечір'я віку, *at the sunset* – на заході життя, *leaf fall of life* – старість ототожнюється з осінню.

Окрему групу складають ФОВ, що являють собою образні перифрази образного концепту "старий" і виконують функцію звертань: *old Dutch* – стара (про жінку), *old shoe* – стара калоша, *old thing, old stager* – старий, старий приятель. Функцію "покажчика часу" тут виконує прикметник *old*, який відносить до періоду старості всі перераховані характеристики.

Таким чином, більшість ФОВ трактують поняття "вік" як категорію часу і є прикладами реалізації її функцій розподілу та відрахування. Фразеологічні образи формуються через асоціації із різними "покажчиками часу" – концептами, що знаходяться в одних часових параметрах з віковими періодами.

При перекладі ФОВ, які відображають біологічний компонент понятійної категорії "вік", широко використовуються наступні шляхи перекладу: 1) за допомогою абсолютного еквівалента, 2) за допомогою ідентичної фразеологічної одиниці, 3) за допомогою аналогічної фразеологічної одиниці, яка має спільне значення, але побудована на іншій образній основі, 4) за допомогою приблизного аналогу та 5) за допомогою перекладу-пояснення. При перекладі ФОВ, які відображають соціальний компонент понятійної категорії "вік", у більшості випадків вдаються до перекладу-пояснення, який вимагає не тільки загальних знань про оточуючий світ, а й спеціальних знань про історію країни та її культуру.

SUMMARY

The given article reveals the ways of translation of phraseological units that denote age. Age is defined as the category of time that serves the example of the realization of two functions: division and marking off. Phraseological images are formed by the associations with the different "indicators of time" – concepts which are correlated with the age periods.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Галапчук О.М. Вікова диференціація стратегій і тактик дискурсу в сучасній англійській мові: Дис... канд.філол.наук: 10.02.04. – Х., 2000. – 197 с.
2. Гуревич В.В., Дозорец Ж.А. Фразеологический русско-английский словарь. – М.: П., 1995. – 684 с.
3. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. В 2-х т. – М.: РЯ, 1967. – 780 с.
4. Олікова М.О. Теорія і практика перекладу: Навч. посібник (Англ. мовою). – Луцьк: Ред-вид. відд. "Вежа" ВДУ ім. Лесі Українки, 2000. – 170 с.
5. Korunets I.V. A Course in the Theory and Practice of Translation. – K.: V.Sch., 1986. – 174 с.
6. The New Encyclopaedia Britannica /ed. Robert Mc Henry et al. – Chicago: Encyclopaedia Britannica Inc., 1993. – V.29. – P.917.

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ І ПЕРЕКЛАД

Н.І. Чернюк

В статті розглядаються певні „перешкоди”, наявні в англійських висловлюваннях, що викликають їх неоднозначне тлумачення та утруднюють їх переклад на українську мову.

Такі „перешкоди” зустрічаються на фонетичному, лексичному, граматичному та текстовому рівнях.

Дослідження здійснено в рамках денотативно-конотативного підходу до даних, що аналізувалися, і підкреслює особливі відносини між адресантом та адресатом, які встановлюються за посередництвом перекладача.

Мова як найвище досягнення соціальної еволюції людини дає можливість як висловлювати, так і розуміти думки [1: 87]. При розумінні думки, висловленої в процесі усної чи письмової комунікації, глибоке проникнення в суть сприйнятої інформації є наріжним каменем всієї перекладацької діяльності.

Внаслідок ряду причин таке проникнення може ускладнюватися навіть для членів однієї і тієї ж соціальної спільноти, для яких мова адресанта є рідною.

Питання труднощів розуміння висловлювань адресанта, а, відповідно, їх інтерпретації перекладачем для отримувача інформації живого тексту та труднощів при навчанні майбутніх перекладачів неодноразово підіймалось теоретиками і практиками перекладу, а також тими, хто безпосередньо займається підготовкою майбутніх перекладачів. Однак проблема однозначного розуміння та інтерпретації не перестає існувати, і ще довго буде актуальною для фахівців у галузі перекладу через значну різноманітність шляхів і засобів пізнання дійсності та відображення у мові реальної картини світу наявними засобами різних мов.

Метою даної роботи є дослідження певних чинників мови – джерела, що можуть гальмувати, а то і вести до спотворення сприйняття “послання” і давати в результаті неадекватне відтворення певних висловлювань висхідного тексту у тексті перекладу.

Перекладачу як посереднику і центральній ланці в двомовній комунікації доводиться зустрічатися з багатьма факторами, що стосуються як засобів “подачі” адресантом інформації, так і самої інформації, приймаючи до уваги наступне:

1 Як правило, висхідний текст розрахований на реципієнта, що поділяє з його автором мовне та культурне середовище. При цьому, подаючи інформацію, автор висхідного тексту індивідуальний до того, чи буде вона перекладатися на інші мови.

2 У автора висхідного тексту існують власні інтенції з точки зору раціонального та емоціонального впливу на реципієнта.